

O'ZBEK ADABIYOTIDA FOLKLORIZM O'RNI

Maxmudova Feruza Muhammad qizi

Osiyo xalqaro universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti

Magistranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida folklorizmning shakllanishi, rivojlanishi va badiiy adabiyot taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, folklor unsurlarining badiiy asarlarda qo'llanilishi hamda ularning estetik vazifalari yoritiladi. Shuningdek, o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotida folklorizmning namoyon bo'lish xususiyatlari ilmiy jihatdan izohlanadi.

Kalit so'zlar: folklor, folklorizm, xalq og'zaki ijodi, yozma adabiyot, milliy qadriyat, maqol, matal, doston, afsona, rivoyat.

O'zbek xalqi ko'p asrlik tarix davomida o'zining boy ma'naviy merosini yaratgan xalqlardan biridir. Ushbu merosning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri xalq og'zaki ijodi hisoblanadi. Ertaklar, dostonlar, afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar, topishmoqlar va xalq qo'shiqlari xalqning dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari hamda estetik didini o'zida mujassam etgan. Yozma adabiyot rivojlanishida ana shu boy meros muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Shu sababli o'zbek adabiyotida folklorizm masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Folklorizm – bu yozma adabiyotda xalq og'zaki ijodi elementlarining ijodiy o'zlashtirilishi va yangi badiiy talqinda namoyon bo'lishidir. Folklorizm oddiy nusxa ko'chirish emas, balki xalq ijodi namunalarini zamon ruhi va muallifning estetik qarashlari asosida qayta ishlash, ularga yangi badiiy mazmun yuklash jarayonidir. Shu jihatdan folklorizm milliy adabiyot taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Yozuvchi yoki shoir xalqning ko'p asrlik tajribasi, obrazlari va ramzlaridan foydalanish orqali o'z asarining ta'sirchanligini oshiradi, milliy ruhni chuqurroq ifodalash imkoniga ega bo'ladi.

O'zbek adabiyotining deyarli barcha taraqqiyot bosqichlarida folklor an'analari muhim o'rin tutgan. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklardan boshlab mumtoz adabiyot namunalarigacha bo'lgan davrda xalq og'zaki ijodining ta'siri yaqqol seziladi. Ayniqsa, Alisher Navoiy ijodida folklor motivlari badiiy mahorat bilan qayta ishlangan. Shoir xalq orasida mashhur bo'lgan afsona va rivoyatlardan, maqol hamda hikmatli so'zlardan keng foydalangan. Navoiy asarlarida xalq donishmandligi va milliy tafakkur yuksak badiiy ifodaga ega bo'lib, ular asarning g'oyaviy mazmunini boyitishga xizmat qiladi. Uning "Xamsa" turkumidagi dostonlarida xalq ertaklari va

rivoyatlariga xos syujetlar, ramziy obrazlar hamda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash xalq og'zaki ijodining ta'sirini yaqqol namoyon etadi.

Folklorizmning rivojlanishida jadid adabiyoti ham muhim o'rin egallaydi. XX asr boshlarida ijod qilgan jadid adiblari xalqning ma'naviy uyg'onishida folklorning tarbiyaviy imkoniyatlaridan keng foydalandilar. Hamza Hakimzoda Niyoziy xalq qo'shiqlari, lapar va termalar asosida yangi dramatik asarlar yaratdi. U xalq tilining tabiiyligini saqlab qolishga alohida e'tibor qaratdi. Natijada uning asarlari xalq ruhiga yaqin bo'lib, kitobxon va tomoshabin tomonidan iliq kutib olindi. Jadid adiblari folklor orqali milliy o'zlikni anglash, ilm-ma'rifatni targ'ib qilish va jamiyatni yangilash g'oyalarini ilgari surdilar.

Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek adabiyotida folklorizmning yorqin namunalaridan biridir. Uning "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlarida xalq og'zaki ijodining ko'plab unsurlari uchraydi. Muallif qahramonlar nutqini tabiiy va hayotiy ko'rsatish uchun maqollar, matallar, xalqona iboralar hamda hikmatli so'zlardan mahorat bilan foydalangan. Romanlarda tasvirlangan urf-odatlar, marosimlar, oilaviy qadriyatlar va xalqona turmush tarzi ham folklor an'alarining yozma adabiyotdagi ifodasidir. Bu esa asarning tarixiy ishonchliligini oshirish bilan birga, milliy ruhni ham kuchaytiradi.

Oybek ijodida ham folklorizm muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, "Navoiy" romanida tarixiy voqealar xalq orasida saqlanib qolgan rivoyatlar va afsonalar bilan uyg'unlashtiriladi. Muallif tarixiy haqiqatni badiiy talqin qilishda xalq xotirasidan unumli foydalanadi. Natijada asar nafaqat tarixiy roman, balki xalqning ma'naviy olamini aks ettiruvchi badiiy yodgorlik sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbek she'riyatida ham folklorizm keng rivojlangan. Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Muhammad Yusuf singari shoirlar xalq qo'shiqlari ohangi, maqollar va xalqona iboralardan ijodiy foydalanganlar. Ayniqsa, Abdulla Oripov she'rlarida xalq donishmandligi, milliy ruh va vatanparvarlik g'oyalari folklor an'analari bilan uyg'unlashgan holda ifodalanadi. Shoir xalqona sodda uslub orqali chuqur falsafiy fikrlarni bayon etishga erishgan. Erkin Vohidov esa xalq qo'shiqlariga xos ohangdorlik va obrazlilikni zamonaviy she'riyat bilan uyg'unlashtirib, milliy poetik tafakkurning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

Folklorizmning asosiy vazifalaridan biri badiiy asarning milliy ruhini kuchaytirishdan iboratdir. Folklor unsurlari qo'llanilgan asarlar kitobxonga yaqinroq bo'ladi, chunki ularda xalqning kundalik hayoti, urf-odatlari, qadriyatlari va dunyoqarashi tabiiy ravishda aks etadi. Maqollar, matallar va xalqona iboralar qahramonlarning xarakterini ochishga xizmat qiladi. Ertak va afsonalardagi ramziy obrazlar esa yozuvchiga chuqur falsafiy mazmunni sodda badiiy shaklda ifodalash imkonini beradi.

Folklorizm badiiy tilning boyishida ham muhim omil hisoblanadi. Xalq og‘zaki ijodida asrlar davomida sayqallangan ifoda vositalari, tasvir usullari va poetik birliklar mavjud. Yozuvchilar ana shu vositalardan foydalanib, asarning badiiy qimmatini oshiradilar. Xalq tilining tabiiyligi va obrazlilik kitobxonga estetik zavq bag‘ishlaydi. Shu sababli folklorizm nafaqat mazmun, balki uslub nuqtai nazaridan ham yozma adabiyot rivojiga katta ta’sir ko‘rsatadi [3].

Folklorizmning muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasini yozma adabiyotga olib kiradi. Xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida sayqallanib, avloddan avlodga og‘zaki tarzda yetib kelganligi sababli unda xalqning dunyoqarashi, axloqiy me’yorlari, ezgulik va adolat haqidagi tasavvurlari mujassamlashgan. Yozuvchi ana shu bebaho ma’naviy merosdan foydalanar ekan, o‘z asarining g‘oyaviy va badiiy salohiyatini yanada boyitadi. Natijada yaratilgan asar kitobxonga nafaqat estetik zavq bag‘ishlaydi, balki tarbiyaviy ahamiyat ham kasb etadi.

Folklor namunalarida uchraydigan ramziy obrazlar, sehrli voqealar va afsonaviy qahramonlar zamonaviy adabiyotda yangi ma’nolar bilan boyitiladi. Masalan, xalq ertaklaridagi dono qariya, jasur bahodir yoki sadoqatli yor kabi obrazlar bugungi badiiy asarlarda insonning ma’naviy kamoloti, vatanparvarlik, fidoyilik va ezgulik timsoli sifatida talqin qilinadi. Shu tariqa folklorizm an’anaviy syujet va obrazlarni zamonaviy ijtimoiy hayot bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

O‘zbek xalq dostonlari ham folklorizm rivojida muhim manba hisoblanadi. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Ravshan”, “Kuntug‘mish” kabi dostonlar xalqning qahramonlik ruhini, or-nomus, sadoqat va jasorat kabi yuksak fazilatlarini aks ettiradi. Zamonaviy yozuvchilar ushbu dostonlarning g‘oyaviy mazmunidan foydalanib, yangi davr qahramonlari obrazini yaratishda ulardan ilhom oladilar. Natijada milliy qahramon obrazi tarixiy ildizlariga tayangan holda zamonaviy mazmun kasb etadi.

Folklorizmning yana bir muhim jihati shundaki, u adabiyot tilining tabiiyligi va xalqchilligini ta’minlaydi. Xalq orasida keng qo‘llanadigan maqollar, matallar, iboralar va hikmatli so‘zlar asar tilining ta’sirchanligini oshiradi. Bunday til vositalari qahramonlarning xarakterini ochishda, ularning ruhiy holatini tasvirlashda hamda voqealarning hayotiyiligini ta’minlashda muhim badiiy vosita hisoblanadi. Shu sababli xalq tilining boy imkoniyatlaridan foydalanish yozuvchining badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim mezonlardan biri sanaladi.

Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarni tiklash va tarixiy merosni asrash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayon adabiyot rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Zamonaviy yozuvchilar xalq ertaklari, rivoyatlar va afsonalarini yangi badiiy talqinda qayta yaratishga alohida e’tibor qaratmoqdalar. Folklor motivlari asosida yaratilayotgan romanlar, qissalar, hikoyalar va she’rlar yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga,

folklorizm milliy adabiyotni jahon adabiy jarayoniga yaqinlashtirishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Bugungi globallashuv sharoitida ayrim milliy qadriyatlarning unutilib borishi xavfi mavjud. Bunday vaziyatda folklorizm xalqning tarixiy xotirasini saqlash, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy merosni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yozuvchilar folklor elementlarini zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashtirish orqali yangi mazmundagi asarlar yaratmoqdalar. Bu esa o'zbek adabiyotining milliy qiyofasini saqlab qolish bilan birga, uning badiiy imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Folklorizmni o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik va pedagogika fanlari uchun ham muhim ilmiy manba hisoblanadi. Chunki folklor xalqning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarzi, urf-odatlar va dunyoqarashini o'zida mujassam etadi. Ta'lim tizimida folklorizm asosida yaratilgan badiiy asarlardan foydalanish yoshlarning ma'naviy kamolotini yuksaltirish, milliy qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash hamda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Xulosa qilib aytganda, folklorizm o'zbek adabiyotining shakllanishi va taraqqiyotida beqiyos ahamiyat kasb etgan badiiy hodisadir. U xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi, milliy ruh va badiiy tafakkurni boyitadi, tarixiy xotirani saqlashga xizmat qiladi. Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Oybek, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi ijodkorlar folklor an'analaridan samarali foydalanish orqali o'zbek adabiyotining yuksalishiga ulkan hissa qo'shganlar. Hozirgi kunda ham folklorizm milliy adabiyotning muhim badiiy tamoyillaridan biri bo'lib qolmoqda. Xalq og'zaki ijodining bebaho merosi zamonaviy adabiyot orqali yangi mazmun va yangi badiiy shaklda yashashda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 304 b.
2. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 416 b.
3. Karimov B. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 384 b.
4. Rasulov A. Badiiy tafakkur va adabiy jarayon. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 288 b.